

ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ

Б. В. ВІКТОРОВ

(Університет економіки та права «КРОК», м. Київ)

Анотація. Метою статті є дослідження видів та з'ясування специфіки функціонування глобальних виробничих мереж. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** У статті досліджено визначення понять, що стосуються актуальної тематики глобальних виробничих мереж, зв'язки між ними. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано, що кожен із видів глобальних виробничих мереж має свої переваги й недоліки, а правильно побудована структура глобальної виробничої мережі підприємства надає чималі переваги та вигоди в сучасній системі міжнародної економіки. Проаналізовано сучасний стан розвитку глобальних виробничих мереж та їх важливість у рамках процесу глобалізації, що відбувається у світі.

Ключові слова: глобальні виробничі мережі, ланцюги витрат, ланцюги вартості, глобальні товарні ланцюги, додана вартість, глобально-локальні зв'язки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Глобалізація виробничої діяльності транснаціональних компаній (ТНК) в сучасних умовах дозволяє менш розвиненим країнам отримати доступ до нових знань і технологій, адаптувати та використовувати їх безпосередньо у своїх регіональних системах. Відкриті кордони, технологічні нововведення дозволяють ТНК використовувати у своїх інтересах переваги тих чи тих територій, віддалених іноді на значні відстані від країни базування ТНК. Розміщуючи окремі стадії виробничого ланцюга в найбільш зручних для цього регіонах, за правильного використання видів та сутності глобальних виробничих мереж компанії досягають величезної економії за рахунок зниження факторних витрат.

У той же час нові моделі транспортування вантажів, сучасна логістика, технологічний розвиток роблять виробництво товарів у територіально роз'єднаних виробництвах ланцюга рентабельним. Так формуються глобальні виробничі мережі. Вони охоплюють увесь цикл створення вартості продукту, починаючи з видобутку сировини та виробництва й закінчуючи його продажем та утилізацією.

Інноваційна діяльність стає глобальною, перестаючи бути монополією промислово роз-

винених країн, яка особливо актуальна для країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою, які бачать інноваційний розвиток основою для довгострокового, стабільного економічного зростання, модернізації економіки, подолання технологічного відставання від промислово розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження видів та особливостей функціонування глобальних виробничих мереж здійснено багатьма зарубіжними теоретиками та практиками, що підкреслює актуальність цих проблем для економіки й менеджменту підприємств у сучасних умовах. В українській літературі ця проблематика залишається недостатньо розробленою. Питанням видів та особливостей функціонування глобальних виробничих мереж приділили увагу такі вчені, як Дж. Хендерсон, П. Діккен, Дж. Джереффі, Р. Мартін, П. Санлі, П. Кругман, М. Портер. Разом із цим новітні тенденції розвитку глобальних виробничих мереж потребують поглибленого аналізу в аспекті їх специфіки та диференціації.

Характерною особливістю сучасного бізнесу є швидкість змін зовнішнього середовища. Недостатньо розробленими залишаються питання побудови ефективної структури транснаціональних компаній у межах глобальних ви-

робничих мереж за мінливих умов середовища сучасної міжнародної економіки та здійснення динамічних і доцільних змін цієї структури. Це, у свою чергу, передбачає посилення ролі середовища глобальних виробничих мереж в ефективній діяльності міжнародних компаній за такої умови: компанії змінюють організаційні структури так та формалізують бізнес-процеси, особливо ті, які пов'язані з ланцюгом вартості. За відсутності належних досліджень у цій сфері, в умовах конкуренції, компаніям складно знаходити найбільш оптимальні рішення для ефективної діяльності в рамках глобальних виробничих мереж.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження видів та з'ясування специфіки функціонування глобальних виробничих мереж.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основою формування глобальних виробничих мереж є процес включення місцевих фірм до глобальних ланцюжків вартості, глобальних виробничих мереж або глобальних товарних ланцюгів провідних транснаціональних корпорацій, адже саме в рамках цих процесів відбувається модернізація галузей обробки сировини та проміжних товарів, виробляються найкраще диференційовані товари, а найважливіші речі трансформуються в інші соціально-економічні одиниці [1, с. 42].

Створюючи більшу додану вартість (і тим самим розширюючи податкову базу), глобальні виробничі мережі можуть більш ефективно сприяти економічному розвитку своїх країн (економічних регіонів) і приводити до процвітання та скорочення бідності.

Деякі вчені вважають поняття глобальних ланцюжків вартості, глобальних виробничих мереж і глобальних товарних ланцюгів однаковими, але не можна допустити категоричного розмиття цих понять. Більшість дослідницьких робіт, присвячених проблемам глобальних ланцюжків вартості, зосереджуються на організації просторового спілкування глобальними компаніями, коли вони створюють додану вартість за рахунок локалізації виробничих, торговельних та фінансових операцій, в основному в національному масштабі, у якому розглядаються країни-одержувачі прямих і портфельних інвестицій, технологій, товарів проміжного імпорту й офшорного капіталу

в рамках глобальних міжвідомчих взаємодій ТНК. Якщо брати до уваги глобальні ланцюжки вартості окремо у виробничо-торговельному контексті, тоді потрібно окремо визначити поняття глобальних виробничих мереж і глобальних товарних ланцюгів.

Дж. Джереффі зазначив, що «глобальні товарні ланцюжки – це міжорганізаційні мережі, які перетворюються на кластер навколо певного продукту чи товару, об'єднуючи фірми, домашні господарства, наукові та освітні структури, а також державні інститути в рамках світової економіки. Ці мережі є ситуативними, соціально-побудованими та локально інтегрованими» [2].

Дж. Джереффі виділив два типи глобальних товарних ланцюгів:

- глобальні ланцюги з домінуючим виробником – глобальні ланцюги виробництва, де компанії, що знаходяться на початку чи в середині ланцюга та виконують найбільш складні (капіталомісткі й високотехнологічні) функції, є найбільш вагомими;
- ланцюги від домінуючого дистриб'ютора – глобальних ланцюгів, що керуються покупцями, де компанії, які знаходяться в кінці ланцюга й виконують функцію продажу товарів кінцевому покупцю (споживачу), мають найбільший вплив.

Згодом, учені з Манчестерського університету Дж. Хендерсон та П. Дікен були дещо скептичними щодо того, що визначення глобальних товарних ланцюгів може повністю охопити всі прояви сучасного глобального просторового та функціонального виробництва, торговельних відносин. На їхню думку, терміни «товари» та «виготовлення товарів» часто пов'язані зі стандартизованими товарами й відображають незмінність самої природи виробництва в часі та просторі [3, с. 39].

Цей термін належить до форм виробничої діяльності та самих продуктів (наприклад, сільського господарства, важкої промисловості, видобутку), фактично не охоплює постринкові форми діяльності, що характеризують низку інших секторів, які повинні визначати глобальні товарні ланцюги. Тому дослідники запропонували замінити слово «виготовлення» (*manufacturing*) на «виробництво» (*production*) як соціальний процес, у якому, крім виробництва та розподілу продукту, відтворюються знання, капітал і праця.

Крім того, термін «ланцюг», на думку вчених, характеризує лінійний характер діяльності, що завершується виготовленням кінцевих товарів, а не термін, що охоплює потоки матеріалів, проміжних товарів, дизайн, маркетинг, фінансові послуги в реальному секторі, які можуть бути організовані вертикально, по горизонталі, по діагоналі у складних і динамічних конфігураціях. Саме тому був запропонований термін «мережі».

Дж. Джереффі піддав критиці розуміння терміна «глобальний» як «міжнародний» або «транснаціональний». Дослідники відстежили, що ці поняття були відлунням дискурсу, орієнтованого на країну, у той час як Джереффі виявив проблему транскордонних дій транснаціональних акторів у різних напрямках, замість того, щоб сконцентруватися на проникненні глобальних процесів, які не були прив'язані до певного місця, у пов'язані з цим процеси розширення діалектики глобально-локальних зв'язків [4, с. 102].

Авторство категорії «Глобальні виробничі мережі» належить Дж. Хендерсону та П. Діккену. Дослідники відзначають, що «... глобальні виробничі мережі є концептуальними рамками, які охоплюють глобальні, регіональні та місцеві економічні та соціальні аспекти процесів, що проникають у різні форми економічної глобалізації». Глобальні виробничі мережі, які забезпечують процеси виробництва, розподілу та споживання вироблених товарів та послуг у реальному секторі, «... передбачають ступінь відносної автономії вітчизняних фірм, національних урядів та інших економічних суб'єктів (таких як профспілки), дії яких можуть потенційно викликати неоднозначний вплив на соціальні та економічні результати мереж на територіях їх локалізації» [5].

Глобальні виробничі мережі мають більш вузький функціональний спектр, ніж глобальні ланцюжки вартості, і пов'язані зі створенням доданої вартості у виробничій та торговій сферах. На відміну від глобальних ланцюжків вартості, вони не включають додану вартість (наприклад від спекулятивної фінансової діяльності). Сучасні глобальні виробничі мережі формуються на субнаціональному рівні, що означає на рівні інтегрованих економічних регіонів різних країн. Насправді мова йде про формування міжнародних регіональних кластерів виробництва та торгівлі, що можна пояснити в рамках модифікованих концепцій М. Портера та П. Кругмана.

Слід зазначити, що локалізовані точки ділової активності в сучасному глобальному економічному просторі не можуть бути сформовані на місці безперервної території однієї країни, часто вони економічно інтегрують окремі географічні регіони декількох країн як такі, що сусідні один з одним та фрагментовані у просторі, але можуть бути взаємопов'язані функціонально. Глобальна виробнича мережа не знайде свого стрімкого розвитку в умовах відсутності міжнародної інтеграції та глибокого співробітництва окремих економічних регіонів, які спільно розглядаються транснаціональними корпораціями як потенційне місце для їх бізнесу за наявності централізованого державного управління економічної системи країни як єдиного економічного механізму.

Р. Мартін і П. Санлі вважають, що характеристики мережі у глобальному просторі створюються та посилюються через географічну близькість, у результаті економічна діяльність глобальних компаній та інших суб'єктів господарювання часто має місцевий характер. Фірми намагаються зменшити відстань своїх зв'язків, навіть якщо доступ до географічно знецінених ресурсів або переваг дешевше в інших відносинах [6].

Ефективні фірми тяжіють до мереж і структур управління бізнес-процесами, які вже локалізовані в конкурентних сферах. Локалізація має важливе значення для створення нових знань та поєднання отриманих знань з інноваційною діяльністю виробництва диференційованих капіталомістких і високотехнологічних товарів у конкретних місцях виробництва [7, с. 27].

Гравітаційні зв'язки в таких мережах є доцентрові й відцентрові. Недавні дослідження підтверджують, що колапс торгівлі синхронізується найглобальнішими системами вартості. Останні є швидким каналом передачі реальних і фінансових потрясінь. Зміна попиту на кінцеву продукцію може негайно вплинути на потік проміжних продуктів, особливо якщо контракти постачальників є короткостроковими. Також можуть виникнути проблеми на кредитному ринку, які є каскадом, переданим світовим ланцюжком вартості. Наприклад, коли існує відмова позичати імпортерам в одній країні, доступ до кредитів для продавців в інших країнах може бути обмеженим, що означає, що це впливає на їх здатність імпортувати [8].

Усі проміжні етапи роботи глобальних ланцюжків вартості залежать один від одного як постачальники та замовники. Таким чином, якщо в одному із секторів виникає удар, шок швидко переноситься на інші етапи ланцюга через посилення на постачальників і клієнтів.

Н. Ко, М. Хесс, П. Діккен та Дж. Хендерсон демонструють вплив глобальних виробничих мереж на розвиток економічних регіонів і трансформацію структур регіонального управління (державні установи, місцеві органи влади, трудові організації (профспілки), бізнес-асоціації (торгово-промислові палати та промислові спілки) [9].

Модель «стратегічної єдності» – це зв'язок регіональних ендогенних активів (території, технології, організації процесу) із глобальними виробничими мережами, який у процесі взаємодії передбачає трансформацію цих активів.

На думку Пола Кругмана, професора Інституту технологій масової інформації, технологія нині є найбільш мобільним фактором виробництва, який у рамках формування наднаціональної мережі виробничих кластерів визначає появу міжнародного поділу праці, що не залежить від умовних адміністративних кордонів.

Отже, дослідження, яке Пол Кругман подав у статті «Територіальна економіка: міста, ре-

гіони та міжнародна торгівля» [10], дозволяє нам стверджувати, що навіть за відсутності фіксованих географічних параметрів в економічних моделях відбувається організація світової економічної системи в межах зон промислової спеціалізації.

Географічна структура активно реагує на зміни параметрів створюваних моделей, оскільки географічне розташування регіонів спеціалізації обмежується взаємозалежністю рішень фірм щодо територіального розміщення. Проте стримувальна структура залишається незмінною до певного моменту, після чого відбуваються різкі коливання параметрів географічного розподілу виробництва, що сприяє одночасній зміні спеціалізації багатьох регіонів. У практичній роботі міжнародних компаній ці зміни сприймаються, аналізуються та призводять до дії внаслідок функціонування ланцюгів витрат. Традиційно терміни «ланцюжки вартості», «цінові мережі» та «виробничі мережі» є методом економічного аналізу, який урахує сукупність ланцюгів виробничої діяльності та характеризує подібні й багато в чому взаємопов'язані процеси [11].

Слід зазначити, що виробничі мережі відрізняються за характером діяльності, а також економічними, географічними та соціальними характеристиками (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристики, переваги та недоліки основних видів виробничих мереж [складено автором на основі [12]

Ключові характеристики	Переваги	Недоліки
Мережі, які формуються на основі відносин власності		
На основі підприємств, що домінують, контролюючи різні рівні залежних постачальників. Основні фірми можуть інвестувати у виробничі операції постачальників і вимагати впровадження певних технологій виробництва та контролю якості	Висока ефективність, яка базується на модернізації технологічної бази постачальника; координація пакетів «точно в часі»; гнучкість і здатність адаптуватися до коливань ринку	Взаємна залежність компаній ускладнює формування та припинення відносин із постачальниками; складно встановити зв'язки з компаніями поза мережею; існує географічна інерція та дублювання виробничих систем
Мережі, засновані на взаємовідносинах між постійними підрядниками		
Вони формуються на основі соціальної спільноти, географічного положення та стабільності довгострокових відносин між фірмами	Швидка адаптація до змін, що базуються на довірі між фірмами; гнучкість системи на основі географічної концентрації вузькоспеціалізованих фірм, яка може бути згрупована відповідно до мінливого попиту споживачів (можливість швидкої поставки невеликих обсягів)	Високі бар'єри для виходу на ринок та географічно обмеженої діяльності; створення мережі вимагає значних витрат часу; соціальна основа мережі обмежує гнучкість зовнішньої периметричної мережі та фіксує географічні обмеження

Продовж. табл. 1

Ключові характеристики	Переваги	Недоліки
Мережі «під ключ»		
Постачальники в мережі надають широкий спектр послуг, пов'язаних із виробництвом, включаючи придбання компонентів, складання, розподіл, після-продажне обслуговування, упаковку. Постачальники працюють для великої кількості клієнтів	Клієнти та постачальники швидко реагують, адаптуючись до технічних та географічних характеристик проекту. У межах мережі відбувається швидке розширення нових технологічних досягнень та існують можливості для активного використання масштабів економії за участю економічних агентів за межами мережі	З розвитком постачальників існує ризик їх виходу з мережі та створення конкуруючих продуктів. Постачальники, які працюють на конкуруючих клієнтів, можуть сприяти порушенню інтелектуальної власності. Клієнти можуть втратити контроль над процесом розробки продукту

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, можна виділити три основних типи сучасних виробничих мереж: мережі, сформовані на основі відносин власності; мережі, засновані на взаємовідносинах між постійними підрядниками; мережа «під ключ». Кожен тип мережі визначається різним складом учасників, які працюють у відповідних культурних контекстах, надаючи компаніям певні переваги й недоліки, що дозволить їм вибирати найкраще рішення для тієї чи тієї компанії. Зважаючи на перспективність глобальних виробничих мереж, напрямом подальших досліджень слід визначити підходи до управління ними, а також питання підвищення ефективності їх функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладій І. Й. Міжнародні виробничі мережі в Європі : монографія / І. Й. Гладій, І. Я. Зварич. – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – 292 с.
2. Греффі Г. Управління глобальними цільовими ланцюгами / Г. Греффі, Дж. Хамфрі, Т. Стерджен // Огляд міжнародної політичної економії. – 2015. – 12 (1). – С. 78–104.
3. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации. Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры. Украинский контекст : монография / С. И. Соколенко. – Киев : Логос, 2014. – 648 с.
4. Henderson J. Global production networks, competition, regulation and poverty reduction: policy implications / J. Henderson. – Manchester : University of Manchester, Centre for Regulation and Competition Workshop, 2016. – P. 3.
5. Мартін Р. Залежність шляху та регіональна економічна еволюція / Р. Мартін, П. Санлі // Журнал економічної географії. – 2013. – Том 6. – Випуск 4. – С. 395–437.
6. Малмбердж А. На шляху до пояснення регіональної спеціалізації та галузевої агломерації / А. Малмбердж, П. Маскелл // Європейські планові дослідження. – 2010. – № 5:1. – С. 25–41.
7. Джереффі Г. Структура товарних ланцюгів для аналізу глобальної індустрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ids.ac.uk/ids/global/Conf/pdfs/geffeffi.pdf> (дата звернення: 16.01.2018). – Назва з екрана.
8. Хендерсон Дж. Глобальні виробничі мережі та аналіз економічного розвитку / Дж. Хендерсон, П. Діккен // Огляд міжнародної політичної економії. – 2012. – № 9:3. – С. 436–464.
9. Феенстра Р. С. Глобальний розподіл продукції та зростаюча нерівність: огляд торгівлі та заробітної плати / Р. С. Феенстра, Г. Х. Хансон // NBER WP. – 2008. – № 8372. – С. 131–140.
10. Соколенко С. Стратегії економічного росту та формування нових виробничих систем в епоху глобалізації / С. Соколенко // Економічний часопис ХХІ. – 2014. – № 5. – С. 9–16.
11. Зенгер Т. Р. Розподіл корпорацій: вибіркоче

втручання, високі стимули та молекулярні одиниці / Т. Р. Зенгер, В. С. Хестерлі // Організаційна наука. – 2014. – № 3. – С. 209–222.

REFERENCES

1. Hladii, I. Y. & Zvarych, I. Ya. (2015). *Mizhnarodni vyrobnychi merezhi v Yevropi [International production networks in Europe]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
2. Hreffii, H., Khamfri, Dzh. & Sterdzhon, T. (2015). Upravlinnia hlobalnymy tsilovymy lantsiuhamy [Management of Global Target Chains]. *Ohliad mizhnarodnoi politychnoi ekonomii – Review of International Political Economy*, 12 (1), 78–104 [in Ukrainian].
3. Sokolenko, S. I. (2014). *Proizvodstvennye sistemy globalizatsii. Seti. Al'jansy. Partnerstva. Klasteri. Ukrainskij kontekst [Production systems of globalization. Alliances. Partnerships. Clusters Ukrainian context]*. Kyiv : Logos [in Russian].
4. Henderson, J. (2016). *Global production networks, competition, regulation and poverty reduction: policy implications*. Manchester : University of Manchester, Centre for Regulation and Competition Workshop.
5. Martin, R. & Sanli, P. (2013). *Zalezhnist shliakhu ta rehionalna ekonomichna evoliutsiia [Dependence of the Way and Regional Economic Evolution]*. *Zhurnal ekonomichnoi heohrafii – Journal of Economic Geography*, 6 (4), 395–437 [in Ukrainian].
6. Malmberdzh, A. & Maskell, P. (2010). Na shliakhu do poiasnennia rehionalnoi spetsializatsii ta haluzevoi ahlomeratsii [On the Way to Explaining Regional Specialization and Industry Agglomeration]. *Yevropeiski planovi doslidzhennia – European Planned Research*, 5:1, 25–41 [in Ukrainian].
7. Dzhereffi, H. (n.d.). *Struktura tovarnykh lantsiuhiv dlia analizu hlobalnoi industrii [The structure of commodity chains for the analysis of the global industry]*. Retrieved from <http://www.ids.ac.uk/ids/global/Conf/pdfs/gereffi.pdf> (accessed 16 January 2018) [in Ukrainian].
8. Khenderson, Dzh. & Dikken, P. (2012). *Hlobalni vyrobnychi merezhi ta analiz ekonomichnoho rozvytku [Global Production Networks and Economic Development Analysis]*. *Ohliad mizhnarodnoi politychnoi ekonomii – Review of International Political Economy*, 9:3, 436–464 [in Ukrainian].
9. Feenstra, R. S. & Khanson, H. Kh. (2008). *Hlobalnyi rozpodil produktsii ta zrostaiucha nerivnist: ohliad torhivli ta zarobitnoi platy [Global Product Sharing and Growing Inequality: Trade Review and Wages]*. *NBER WP*, 8372, 131–140 [in Ukrainian].
10. Sokolenko, S. (2014). *Strategii ekonomichnoho rostu ta formuvannia novykh vyrobnychykh system v epokhu hlobalizatsii [Strategies of economic growth and the formation of new production systems in the era of globalization]*. *Ekonomichnyi chasopys XXI – Economical Journal XXI*, 5, 9–16 [in Ukrainian].
11. Zenher, T. R. & Khesterli, V. S. (2014). *Rozpodil korporatsii: vybirkove vtruchannia, vysoki stymuly ta molekuliarni odyntytsi [Distribution of corporations: selective intervention, high incentives and molecular units]*. *Orhanizatsiina nauka – Organizational science*, 3, 209–222 [in Ukrainian].

Б. В. Вікторов (Університет економіки і права «КРОК»). **Виды и особенности функционирования глобальных производственных сетей.**

Аннотация. Целью статьи является исследование видов и выяснение специфики функционирования глобальных производственных сетей. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** В статье исследованы определения понятий, касающихся актуальной тематики глобальных производственных сетей, связи между ними. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновано, что каждый из видов глобальных производственных сетей имеет свои преимущества и недостатки, а правильно построенная структура глобальной производственной сети предприятия предоставляет немалые преимущества и выгоды

в современной системе международной экономики. Проанализировано состояние развития глобальных производственных сетей и их важность в рамках процесса глобализации, который происходит в мире.

Ключевые слова: глобальные производственные сети, цепочки расходов, цепочки стоимости, глобальные товарные цепочки, добавленная стоимость, глобально-локальные связи.

B. Viktorov (University of Economics and Law «KROK»). **Types, features of global production networks functioning.**

Annotation. The purpose of the article is to study the types and to clarify the specifics of the functioning of global production networks. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** The article states the definition of concepts related to the actual topics of global production networks, the relationship between them. **Practical value.** It is substantiated that each of the types of global production networks has its advantages and disadvantages, and the correctly constructed structure of the global production network of the enterprise provides significant advantages and benefits in the modern system of the international economy. The present state of development of global production networks and their importance in the framework of the globalization process taking place in the world are analyzed.

Keywords: global production networks, value chains, cost chains, global commodity chains, added value, global-local communications.